

استاد ESTAD

ESKİ TÜRK EDEBİYATI ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

[Journal Of Old Turkish Literature Researches]

E-ISSN: 2651-3013

Cilt: 2 Sayı: 2 Ağustos 2019

ss. 1134-1169

Makalenin Geliş

Tarihi

29/07/2019

Makalenin

Kabul Tarihi

23/08/2019

Yayın Tarihi

30/08/2019

HAYVANLARIN DİLİNDEN MANZUM BİR FÂL-NÂME

Yavuz ÖZKUL¹

ÖZET

İnsanoğlunun gaybı bilme, geleceğe ve kadere yön verme istek ve merakı onu farklı arayış ve uygulamalara sevk etmiştir. Türkler tarafından da aynı gaye ile bu yönde uygulamaların ortaya koyulduğu görülmektedir. Fal, İslamlık öncesi çeşitli Türk kavimlerinde “bakı, ırk, tölge, vs.” gibi kelimelerle ifade edilmiş, İslamlık sonrası Türkler arasında ise kimi uygulamalarla İslamî çerçevede varlığını sürdürmüştür. Toplum hayatında falın yaygın bir şekilde tatbiki, Arapça, Farsça ve Türkçe mensur ve manzum, resimli ve resimsiz pek çok eser kaleme alınmasına sebep olmuştur. Osmanlı fal kültürü içinde de fâl-nâmeler, “tefe’ül-nâme, kıyâfet-nâme, ihtilâc-nâme vs.” gibi pek çok farklı isimle kaleme alınmış ve edebi bir tür olarak gelenek içerisinde kendine yer bulmuştur. Bu çalışmada ele aldığımız metin, hayvanların dilinden söylenmiş, müellifi bilinmeyen manzum ve resimli bir fâl-nâmedir. Çalışmada, fal kelimesi ve falcılık geleneğinin eski Türklerden Osmanlıya kadar geçen süreç içerisindeki seyrinden söz edilecek, daha sonra metin hakkında ortaya konulan bazı tespitler üzerinde durulacak ve fâl-nâme metni neşredilecektir.

Anahtar Kelimeler: Fal, Fâl-nâme, Hayvan, Minyatür, Manzum.

¹ Doktora Öğrencisi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı A.B.D., yozkul81@gmail.com Orcid ID: 0000-0002-8499-385X

A VERSE FÂL-NÂME FROM THE LANGUAGE OF ANIMALS**ABSTRACT**

The desire and curiosity of human beings to know the unseen, to shape the future and destiny has led him to different searches and practices. It is seen that the practices have been put forward by the Turks with the same aim. In pre-İslamic Turks, there were many practices about fortune-telling and it was expressed in various Turkish tribes with the words “bakı, ırk, tölge, etc.” Among the post-İslamic Turks, some practices continued to exist within the İslamic framework. A common practice of fortunes in community life has caused many works which are written in Arabic, Persian and Turkish prose and verse with and without pictures. In the Ottoman fortune-telling culture, “fâl-nâme’s” penned with many different names such as “tefe’ül-nâme, kıyâfet-nâme, ihtilâc-nâme etc.” as a literary genre has found its place in tradition. The text that we have discussed in this study is a verse and illustrated fâl-nâme which is spoken from the language of animals and whose author is unknown. In this study, firstly the information about the fortune-telling and the course of the fortune-telling tradition in the process from the old Turks to the Ottoman’s wil be given, then some determinations about the text will be given and fortune-telling text will be published.

Keywords: Fortune-telling, Fâl-nâme, Animal, Miniature, Verse.

GİRİŞ

Fal, türlü araç ve yöntemler kullanılarak, niyet okuma ve tahminde bulunmak suretiyle kişinin baht ve talihi hakkında iyi veya kötü yönde yorum yapmak yoluyla kullanılan bir tekniktir. İnsanoğlu, meçhule karşı duyduğu merak duygusunun da tesiriyle, tarih boyunca kendisi ve çevresiyle ilgili bilinmeyenleri keşfedip öğrenme çabası içinde olmuştur. Menşei muhtemelen Mezopotamya bölgesi olan ve milattan önce 4000 yıllarına kadar uzanan bir geçmişi olan fal ve falcılık geleneğine dair ortaya çıkan bazı belgeler Mısır, Çin, Babil ve Kalde’de falcılık yapıldığını ortaya koymaktadır. Geleceği bilmeye yönelik uygulamalara dair en çok teknik Akkadlar döneminde geliştirilmiş, oradan da Asya ve Akdeniz bölgelerine yayılmıştır (Hançerlioğlu, 1977: 141; Aydın, 1995: 135). Evrensel inanç ve düşüncelerin temelini oluşturan falcılık, eski çağ insanı için oldukça önemliydi. Bu bağlamda fal eski Türk inanışları içinde kendine yer bulan bir olgu olmuş, pek çok muhatap bulmuştur. İslamlıktan önceki Türklerde de fal ve falcılık sosyal hayat içinde önemli bir yere sahipti. Değişik Türk boyları ve dillerinde “bakı, yora, ırk, tölge, keret,

baguçi, balgır, balıç, cavruncu, çabışçı” (Hançerlioğlu, 1977: 141; Duvarcı, 1993: 6; Aydın, 1995: 136) şeklinde ifade edilmiştir. Mitolojik ve halk kültürüyle ilgili bazı metinler ilk şamanların daha çok falcı olduklarını gösterir. Eski Çağatay edebiyatlarında “Elmi Yay” ifadesi “fala bakmak” ve “yağmur yağdırmak” anlamında kullanılmıştı. Tuva şamanları hastayı iyileştirmek için tokmaklarını atmak suretiyle fala bakarak hastanın talihini belirlemeye çalışırlardı. Eski Uygur Türkçesinde “uyku, rüya, fal” anlamındaki “Körüm” kökünden gelen “Körmükçü” sözü “falcı, müneccim, yıldızlara bakan, kâhin” anlamında kullanılırdı (Caferoğlu, 1968: 117; Beydili, 2004: 211-212). Eski Türklerde sihir yapmak manasında kullanılan “arbamak” sözcüğü Anadolu’da “arpa” şeklini almıştır. 15. yüzyıl Anadolu sahasında yazılmış Türkçe kitaplarda geçen “arpacı” sözü bu metinlerde falcı karşılığında kullanılmıştır (Ögel, 1985: 158). Tarama sözlüğünde de “arpacı” ve “arpa salmak” karşılığı olarak “falcı, arpa atarak fala bakma” anlamları verilmiştir (Tarama Sözlüğü, 1988: 227-228). Eski Türk harfleriyle yazılmış olan ve “ırk” sözcüğünün fal karşılığı olarak kullanıldığı “İrk Bitig”in bir fal kitabı olması da yine falın eski Türklerin sosyal hayatı içindeki yerini göstermesi bakımından önemlidir. Türkçenin söz varlığı açısından en önemli eserlerden olan Divânü Lugati’t-Türk’te de “ırk” kelimesine karşılık olarak, “falcılık, kâhinlik, bir kimsenin gönlündekini bilmek” anlamları verilmiştir. Besim Atalay tarafından çevirisi yapılan eserdeki “ırk” maddesine düşülen dipnotta bu kelimenin Türkiye’nin pek çok yerinde “kader, tali’, fal” anlamlarında kullanıldığı ifade edilmiştir. (Kaşgarlı Mahmud, 1941: 42). Kutadgu Bilig’te de “iyi talih, baht, uğur” kavramlarını ifade için fal kelimesi kullanılmıştır (Duvarcı, 1993: 1)².

Dede Korkud Hikayeleri’nden, Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu’nda, Dirse Han, kırk namerd yiğidine inanarak, bir av sırasında oğlunu okla vurur. Bu olayın ardından hanın eşinin, avdan yalnız dönen Dirse Han’a, oğlunun hayatından kaygı duyduğunu belirttiği soylaması esnasında kullanılan “gözü seğirmek” ifadesi fal inancının eskiliğini göstermesi bakımından önemlidir. Metinde ifade edilen “göz seğirmesi”³, Boğaç Han’ın annesini, oğlunun başına

² “2468. Kupa körklügü kör kılın özke fâl/İşiñ edgü bolğay kamuğ sözni üz.

4027. Yanut bérđi ögdülmiş aydı tükel/ Köni sözlediñ söz ayâ edgü fâl.

4878. Barayın men emdi esen edgü kal/İkigün ajunluk ayâ edgü fâl.

4969. Yana koptı yundı tonandı tükel/Namâz kıldı özke yorup edgü fâl.

5613. Bayat bérđü ârzü tilekiñ tükel/Tükel kıldıñ ârzüm ayâ edgü fâl.” Yusuf Has Hacıp, Kutadgu Bilig I Metin (Hz: R. Rahmeti Arat), TDK Yayınları, Ankara, 1947, s. 260, 406, 487, 496, 557.

³ “Göksi güzel kaba taga ava çıktun
İki vardun bir gelürsin yavrum kanı
Karanu dünđe bulduğum oğul kanı

kötü bir şey gelmiş olabileceği kanaatine götürmekle, ileriye dönük bir işaret niteliği kazanmaktadır (Sümbüllü, 2010: 63). İslamiyet'in Türkler arasında yayılmaya başlamasından sonra bu yeni dinin kuralları çerçevesinde bazı fal uygulamaları ortadan kalkmış; ancak bazı uygulamalar İslami renge bürünmüş, böylece Hz. Ali'ye ve onun ahfadından olan Cafer-i Sâdık'a, Şeyh Muhyiddin-i Arabî'ye izafe edilen fâl-nâmeler ortaya çıkmıştır (Duvarcı, 1993: 13). Eski Türklerde olduğu gibi, metot ve tatbikte değişiklikler olmasına rağmen, Osmanlılarda da hem halk hem devlet ricali, bilgin, şair vs. gibi her sosyal seviyeden insan falla ilgilenmiş, pek çok olayın fallarla ilişkisi kayıt altına alınmıştır. Bu dönemde yazılan Mevzûatü'l-Ulûm, İbni Haldun Mukaddemesi, Dairetü'l-Ma'ârif ve Keşfü'z-Zünûn gibi eserlerde ilimlerden söz açılırken ilmü't-tefe'ül ve'l-kur'a, ilmü'l-fâl ve'l-kur'a, matlab-ı ilm-i fâl, ilmü'l-fâl diye anılan fal İslami ilimler arasında gösterilmiştir (Ersoylu, 1997: 196). Osmanlı sarayında müneccim adıyla görevliler bulunmaktaydı. Ayrıca Evliya Çelebi, XVII. yüzyılın ikinci yarısındaki bir esnaf ordu alayının dökümünü yaparken, imparatorlukta “esnaf “ kimliği taşıyan falcıları “müneccimler, remilciler, resimli falcılar” şeklinde sınıflandırır (Sezer, 1998: 10).

Divan edebiyatında da kendine yer bulan bir tür olarak fâl-nâme, “ihtilâc-nâme, kıyâfet-nâme, kehânet-nâme, tefe'ül-nâme, yıldız-nâme ve hurşîd-nâme” gibi adlarla anılan eserlerin genel adı olmuştur. Bir kısmı şiir, bir kısmı da nesir halinde Türkçe, Arapça ve Farsça olarak kaleme alınmıştır (Ersoylu, 1997: 204). Divan edebiyatında da çeşitli şekillerde ele alınan fal, pek çok beyitte mazmun, remiz ve teşbih unsuru olarak kullanılmış (Şenödeyici ve Koşık, 2017: 19), Ömer Ruşeni Dede'nin Miskin-nâme'si, Zaiif'nin Fâl-ı Mürgân'ı, Cem Sultan'ın Fâl-nâme'si, Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın Kıyâfet-nâme'si klasik edebiyatımızda bu konudaki önemli eserler olarak kabul edilmiştir (Gülhan, 2015: 206). Mustafa Uzun, TDV İslam Ansiklopedisi “Fâl-nâme” maddesinde, falların bakılmasında kullanılan metinlere göre fâl-nâmeleri “1. Kur'an Fâl-nâmeleri (harflerin yorumuna dayalı fâl-nâmeler/Kur'an ayetlerine dayalı fâl-nâmeler), 2. Kur'a Fâl-nâmeleri, 3. Peygamber Adlarına Göre Düzenlenen Fâl-nâmeler” olmak üzere üç gruba ayırmıştır. Bunların tatbik yöntemleri hakkında bilgi veren Uzun, bu fâl-nâme türlerine uymayan bazı fâl-nâmelerin varlığından da söz eder. Yazar, bunlara örnek olarak kuşlara ve diğer hayvanlara dayanılarak çıkarılan falların müstehzi bir dille tenkit edildiği İranlı şair Ubeyd-i Zakani'nin külliyyatı içinde

Çıksun benüm görür gözüm a Dirse Han yaman segrir.” Muharrem Ergin, Dede Korkut Kitabı Metin-Sözlük, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1964, Ankara, s.9.

bulunan Tali'-nâme isimli eserini örnek olarak gösterir (Uzun, 1995: 142-144).

Burada neşredeceğimiz metin, yukarıdaki bu sınıflandırma dışında yer alan manzum bir fâl-nâme olarak daha çok bir sanat gösterme veya hoşça vakit geçirmek amacıyla hayvanların dilinden söylenmiş, minyatürlerle süslenmiş, talihe yönelik ifadelerden oluşan bir fâl-nâme örneğidir.

FÂL-NÂMENİN ÖZELLİKLERİ

Söz konusu fâl-nâme, Milli Kütüphanede 06 Mil Yz A 5179 no ile "Fâl-nâme" adıyla kayıtlıdır. Harekeli nesih ile yazılmış, her yaprağın cetvelleri yaldız tezhipli olup, toplam 89 adet minyatür bulunan eser ciltsiz; baş, orta ve sondan noksanıdır. Eser bu haliyle 25 varaktan müteşekkildir.

Yazılış tarihiyle ilgili herhangi bir kayıt bulunmayan eserde, gelecek zaman eki -ısar / -iser ekine yer verilmiş, bildirme eki -durur / -dürür şeklinde imla edilmiş; "eyit-, ırgür-, gökçek, düriş-, yavu kıl-, ayruk, kılğıl, koygıl, dükeli, kulaguz" gibi arkaik sözcüklere yer verilmiş olması onun dil itibarıyla eski Anadolu Türkçesi özelliklerini taşıdığını göstermektedir. Minyatürlerle süslenen fâl-nâmenin müellifi/müstensihi ve telif/istinsah tarihi belli değildir. Üç bölümden oluşan eser içerisinde kuşlar ve vahşi hayvanlar dışında Kur'an harfleri, bazı yıldızlar (metin içerisindeki yıldız falları Kur'an harflerine dayanan fal metni arasındadır) ve peygamber isimleriyle yazılan fâl-nâmeler bulunmaktadır. Çalışmamıza kaynaklık eden hayvanlarla ilgili bölüm, eserin 1a-11a varakları arasındadır ve 63 beyitten oluşmaktadır. Eserin baş kısmının eksik olması sebebiyle başlık tespit edilememiştir. Aruzun "fe'îlâtün fe'îlâtün fe'îlün" kalıbıyla yazılan eser, vezin açısından oldukça kusurlu görünmektedir. Veznin son tefilesi olan "fe'ülün" kimi yerde "fa'lün" olarak kullanılmaktadır. Açık ve kapalı hecelerin vezne tatbikinde de göze çarpan hatalar görülmektedir. Bu husus müellifin vezin kullanımında çok da titiz davranmadığını veya vezin kullanımında çok başarılı olmadığını göstermektedir.

Fâl-nâme nüshası esasen iki kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısımda fal söyleyen hayvanlar, fal sahibini başka hayvanlara yönlendirirken (1a-5b), ikinci kısımda zikredilen hayvanlar, fal sahibini dinî ve tarihî şahıslara havale etmektedir (5b-11a). Her sayfada üç hayvan minyatürü bulunan eserde 63

hayvanın dilinden fal söylenmiştir. Her hayvanın isminin altına yazılan birer beyit ve beyitlerin altında o hayvanın minyatürü bulunmaktadır. Metin neşrinde müellifin bu tasarrufuna sadık kalınmıştır.

Fal söyleyen hayvanlar sırasıyla “ukâb (kartal), hümâ, kerkes (akbaba; kerkenez), bâz (doğan), şâhin, çakır (iri ve keskin pençeli bir tür doğan), atmaca, rîş, deve kuşu, ördek, kaz, küleng (turna), karga, kumru, kelâğ-ı siyâh (kuzgun), dürrâc (turaç kuşu; bir nevi büyük çil yahut bu isimle bilinen keklige benzer bir kuş), keklik, devlingeç (çaylak kuşu), saksâğan, semâne (bildircin), sığırcık, bülbül, hüdhdüd (çavuş kuşu; ibibik), torum (bir tür av kuşu), çekâvek (torağay, toygâr, serçegillerden bir tür tarla kuşu), perestû (kırlangıç), güncişk (serçe), fil, pars, peleng (kaplan), seg (köpek), hûk (domuz), üştür (deve), gâv (sığır), gûsfend (koyun), kulân (yaban eşeği), geyik, keçi, semmûr (samur; sansargiller familyasından bir tür memeli), kâkum (hermin, as; sansara ve gelinciğe müşabih boz ve siyah kuyruklu bir hayvan), sincâb, sansâr, kedi, sıçan, gergedan, feres (at, beygir), zürâfa, ester (katır), hımâr (eşek merkep), kurt, sırtlan, hırs (ayı), tilki, çakal, tavşan, âhû, gâv-ı kûhî (dağ sığırı)⁴, şîr (aslan), bebr (kaplan benzeri benekli bir yırtıcı), karakulak, gerzen (gelincik), maymun ve ejderhadır.

Bu fâl-nâmede her bir hayvanın işaret ettiği durum ve fal niyeti ise sırasıyla şöyle özetlenebilir:

Fâl-nâme, ukâbın (kartal) fal sahibine tavsiyesi ile başlar. Beyitte, fal sahibine atın sözlerine kulak vermesi ve söylediklerini tutması gerektiği tembihlenir.

İkinci niyet hümânın diliyle söylenmiştir. Hümâ, feleğin halini merak eden fal sahibine cevabı katırdan (ester) öğrenebileceğini söyler.

⁴ Martin Schwartz, arkaik İran toplumunda “gav” kelimesinin dinî metinlerde genel manada büyükbaş hayvanlar için kullanıldığını, ancak dinî metinler dışında “geyik” için kullanılan eski Farsça bir kelime olan “gavazna-”nın (Avestçe “gavasna”, yeni Farsça “gavazn”, vs.), “bir sığır cinsi veya sığıra benzeyen” manasına gelen “gav-âzna” yahut “gava-zna”dan geldiğini ileri sürmüştü, bu bakış açısıyla da kelimenin yeni Farsça’da kullanılan “geyik” kelimesine karşılık olarak “gâvı kûhî” (dağ sığırı) veya “gâv-ı deştî” (bozkır yahut çöl sığırı) şeklinde anlamlandırılabilceğini ifade etmiştir. Martin Schwartz, *The Old Eastern Iranian World View According to the Avesta*, The Cambridge History of İran, Vol. 2, s. 645. Üzerinde çalıştığımız metinde ise müellifin çizimleri doğrultusunda “gâv-ı kûhî”nin, “dağ sığırı” anlamında kullanıldığı görülmektedir.

Kerkes (akbaba; kerkenez), fal sahibine, falının sırrını kimsenin bilmemesi gerektiğini, işinin ehli olmayan her kişinin bir şey söyleyebileceğini ifade eder.

Bâz (doğan), fal sahibinin derdinin devasının devede olduğunu söylemektedir.

Şâhin, fal sahibine, kâkumun pek çok hüneri olduğunu söyler.

Çakır (iri ve keskin pençeli bir tür doğan), kulânın (yaban eşeği) yabanda kalan kişinin kılavuzu olduğunu ve onun kılavuzluğunda yolunu bulduğunu söyler.

Atmaca, fal sahibini geyiğe havale eder ve halini ondan sormasını tembihler.

Riş, fal sahibini, falını öğrenmesi için keçiye yönlendirir ve kimseye küskün olmamasını söyler.

Deve Kuşu, fal ıssını file (şa'r) yönlendirir.

Ördek, aslanın (şîr) bütün canavarların padişahı olduğunu söyler.

Kaz, fal sahibine, kaplana soracağı her sorunun cevabını ondan alabileceğini ve söyleyeceklerine katlanması gerektiğini söyler. Burada fal ıssının karşılaşabileceği olumsuzluklara karşı metin olması tembihlenir.

Küleng (turna), halini karakulağa arz etmesini istediği fal sahibinin, neyi yapıp neyi yapmaması gerektiğini karakulağın kendisine bildireceğini söyler.

Karga, halini kurttan sormasını tembihlediği fal sahibine, neler olacağını kurdun kendisine bir bir anlatacağını söyler.

Kumru, fal sahibinin halini sırtlanın bildiğini ve dileğini ona anlatıp ondan dinlemesini tembihler.

Kelâğ-ı siyâh (kuzgun), fal sahibinin, falını ayıdan sormasını ve o kime gitmesini isterse ona varmasını söyler.

Dürrâc (turaç, bir nevi büyük çil yahut bu isimle bilinen keklige benzer bir kuş), fal sahibine, bilinmeyenleri tilkiden sormasını tembihler.

Keklik, falını öğrenmek isteyen kişinin tavşana müracaat etmesini ve başına gelecekleri ondan öğrenmesini söyler.

Devlingeç (çaylak), fal sahibini çakala yönlendirerek, ona her istediğini sorabileceğini söyledikten sonra duyacaklarına karşılık ondan helallik almasını ister.

Saksağan, samura fal baktıran kişinin keder, gam ve tasadan azat olup talihinin açılacağını, muradına erip mutlu olacağını ifade eder.

Semâne (bildircin), fal sahibini, tüm sırları bilen kâkuma (sansar ve gelinciğe benzer hayvan) havale eder.

Sığırcık, fal sahibini ona dost olan sincaba yönlendirir.

Bülbül, fal sahibine halini sansara arz etmesini, evinden barkından uzak kalmamasını tembihler.

Hüdhüd (çavuş kuşu, ibibik), tüm sırların dün ü gün ayyârı (düzenbaz, hilekar) olan kediden sorulmasını ister.

Tu(o)rum (bir çeşit av kuşu), fal sahibinden, falını bu yolda canbazlık eden, yani işini maharet ve kurnazlıkla yapan sıçandan sormasını ister.

Çekâvek (toygâr, torağay, serçegillerden bir tür tarla kuşu), fal sahibine, sırrını bilen gelinciği (râsû) bir yere bırakmaması gerektiğini, zîra kaybettiklerini onun bileceğini söyler.

Perestû (kırlangıç), fal sahibine, falı kutlu olduğundan dolayı yüzü uğurlu maymuna gitmesini söyler.

Güncişk (serçe), fal ıssının, halini ejderhadan sorması durumunda derhal cevabını alacağını söyler.

Buraya kadar fal söyleyen hayvanlar, çeşitli vesilelerle fal sahibinin hâli ve talihi ile ilgili hususlarda kendilerinden başka hayvanlara başvurmasını tembih etmektedir. Filden itibaren ise fal sahibi aşağıda zikredileceği üzere dinî ve tarihî şahsiyetler ile peygamberlere havale edilmektedir. Ayrıca söz konusu dinî şahsiyetlerin hayatlarına dair belirgin özelliklerinden yararlanıldığı görülmektedir.

Fil, fal sahibine, Hz. Âdem'in, kendisine yol gösterici olduğunu söyler.

Pars, fal sahibinin benekli parsa halini arz etmesi durumunda başına neler geleceğini öğrenebileceğini dile getirir.

Peleng (kaplan), fal sahibinin Hâbil ve Kâbil'e başvurması durumunda falın gerçekleşebileceğini söyler.

Seg (köpek), fal sahibine, falını Hz. İdris'e arz etmesi halinde, onun gece gündüz fal ıssının falını talim edeceğini söyler. Ayrıca Hz. İdris'in çok kitap okuyup çalışmasına işaret edilir.

Hûk (domuz), Hz. Nûh'un, falını söylemesi durumunda fal ıssının türlü zaferler ve ikramlar ile gönül rahatlığına ulaşacağını söyler.

Üştür (deve), fal sahibinden Hz. Nûh'un sözlerine kulak vermesini ve onun istediğini yapmasını söyleyerek, Lûtiler'in işlerinden uzak durmasını tembihler.

Gâv (sığır), fal ıssına, falını Hz. İlyâs'a sorması halinde gönül pasından kurtulacağını söyler.

Güsfend (koyun), fal sahibine, falını zamanın remilcisi olan Hz. Danyal'a sorması gerektiğini söyler.

Kulân (yaban eşegi), fal sahibini, her kişinin falını bildiğini söylediği Hz. Hûd'a havale edip ona gidenlerin talihinin açıldığını, mutluluğa erdiğini dile getirir.

Geyik, Hz. Yûnus ile yakınlık kuramayanların kaybettiklerini bulamayacağını söyler.

Keçi, fal ıssının, Hz. Üzeyir'in yanına gitmesi durumunda, kendisine falını söyleyeceğini ifade eder.

Semmûr (Samur; sansargiller familyasından bir tür memeli), fal sahibini, huyu ve yüzü güzel olan Hz. Eyyûb'dan, sabrı sorması yönünde telkin eder.

Kâkum (hermin, as; sansara ve gelinciğe müşabih boz ve siyah kuyruklu bir hayvan), Hz. İbrahim'in, fal sahibine falın sırlarını söyleyeceğini ve kendisine bunu öğreteceğini dile getirir.

Sincâb, falına delil görmek isteyenlere Hz. İsmail'in yeteceğini söyler.

Sansâr, Hz. İshâk'ın yüzünü görenin Allah'ın (c.c.) rızasını bulacağını söyler.

Kedi, fal ıssının, Hz. Ya'kûb'un katına varması durumunda muhib ve mahbûblarının (seven sevilen) ortaya çıkacağını söyler.

Sıçan, fal sahibinin, Hz. Yûsuf'u görmesi durumunda, onun, başına gelecekler hakkında kendisine bilgi vereceğini söyler.

Gergedan, Hz. Cersis'in nasihatini işitip tutması halinde, iblisin, fal ıssının yanına bile yanaşamayacağını söyler.

Feres (at, beygir), "ey mütekellim! Falını Mûsâ'dan işit, zîra fal bakmada âlim olan odur" sözleriyle, fal ıssını Hz. Mûsâ'ya yönledirir.

Zürâfa, akıl sahiplerinin Hz. Şu'ayb'a müracaat etmelerini ve o ne derse yapmalarını söyler.

Ester (katır), Hz. Hârun'un nasihatını tutanın azizlik ve ululuğa kavuşacağını söyler.

Himâr (eşek), fal ıssının, falını Hz. Dâvûd'a arz etmesi durumunda maksadına ulaşacağını dile getirir.

Kurt, fal sahibinden, falını Hz. Süleyman'a sormasını tembihler.

Sırtlan, fal sahibini, Hz. Zekeriya'ya sevkedip onun sözünü tutmasını tembihler.

Hırs (Ayı), Hz. Yahyâ'nın, kişinin falına baktığında neler olacağını kendisine açıklayacağını söyler.

Tilki, fal sahibine Hz. İsa'dan başka bir kılavuz bulamayacağını söyler.

Çakal, fal sahibine, her daim hazır olan Hz. Hızır'a varmasını tembihler.

Tavşan, fal sahibine, öğüt verici olan Hz. Sâlih'in dediklerini dinlemesini söyler.

Âhû, fal sahibine, halini en iyi bilen Hz. Muhammed Mustafa olduğunu söyler.

Gâv-ı Kûhî (dağ sığırı), yaşanmakta olan an ile ilgili malumatın, bilgelik fermanına sahip olan Hz. Lokman'da olduğunu söyler.

Şir (aslan), falını Hz. Ebû Bekir'e sorması gerektiğini söylediği fal ıssına asla hile ve düzenbazlık yoluna girmemesini tembihler.

Bebr (kaplan benzeri benekli bir yırtıcı), fal sahibine, her türlü hünerin sahibi olan Hz. Ömer'in eteğine tutunmasını tembihler.

Karakulak, fal sahibinin başına gelebilecek sıkıntı sebebiyle doğabilecek zararı, Hz. Osman'ın kendisine bildirebileceğini söyler.

Gerzen (Gelincik), fal sahibinin falını, nebi ve velilerin kendisinden hoşnut olduğu Hz. Ali'nin söyleyebileceğini dile getirir.

Maymûn, fal ıssının esenlik ve sağlık dilemesi durumunda, falını Hz. Hasan'dan dinlemesini ister.

Ejderhâ, fal sahibini, falını öğrenmesi için Hz. Hüseyin'e havale eder.

SONUÇ

İslamiyet'ten önce Türkler arasında itibar görmüş ve muhatap bulmuş olan fal, farklı boylar arasında değişik isimlerle anılmıştır. Osmanlı dönemi falları ise çeşitliliği ve edebiyata yansması bakımından ilginçtir. Bu konuda yazılmış yüzlerce manzum ve mensur metin ortaya koyulmuştur. Makalemize konu ettiğimiz fâl-nâme metni ise insanların hâl ve keyfiyetine dair hususları hayvanların diliyle söylemesi bakımından diğer fâl-nâme türlerinden farklılık göstermektedir. Fal söyleyen her hayvanın minyatürü beyitlerin altında gösterilmiştir. Minyatürler arasında yer alan “gergedan” ve “deve kuşu” çizimlerinden, müellifin bu hayvanları bizzat görmediğini, duyumlara dayalı bir çizim gerçekleştirdiğini anlayabiliriz. Çizimde gergedan, boynuzlu bir at; deve kuşu ise ayakları kısa şekilde resmedilmiştir. Bunlar dışında resmedilen diğer hayvanların genel olarak gerçek görünümüne uygun şekilde tasvir edildiği görülmektedir. Bu çizimler, müellifin, resmedilen hayvanlar hakkında bilgi sahibi olduğuna işaret etmektedir.

Dil hususiyetleri bakımından eserin eski Anadolu Türkçesi döneminde kaleme alındığı söylenebilir. Mesnevi nazım şekliyle yazılmıştır. Eser, manzum bir fâl-nâme olmakla beraber edebi açıdan kusurludur. Eserde bulunan vezin kusurlarının çokluğu, müellifin sanatlı bir söyleyiş arayışında olmadığını göstermektedir. Genel olarak fal söyleyen hayvanlar, fal sahibinin falı hakkında olumlu ya da olumsuz yorum yapmak yerine, fal ıssını başka hayvanlara ve dinî şahıslara yönlendirerek onların özelliklerine göre fal karşılığını öğrenebileceğini söylemektedir. Kimi yerde de fal sahibine çeşitli öğüt ve tavsiyelerde bulunulur.

Sonuç olarak bu metin, manzum bir fâl-nâme olması hasebiyle, bir niyet okuma maksadının yanında hoşça vakit geçirmek gayesiyle yazılmış, hayvanlar ve dinî şahısların isimleri üzerinden oluşturulmuş, diğer fâl-nâmelerden farklı bir fâl-nâme örneği olarak karşımıza çıkmaktadır.

KAYNAKÇA

- AYDIN, Mehmet (1995). “Fal”, Diyanet İslam Ansiklopedisi, C. XII, ss. 134-138, İstanbul.
- BEYDİLİ, Celal (2004). *Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük*, Ankara: Yurt-Kitap Yayınları.

- CAFEROĞLU, Ahmet (1968). *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*, İstanbul: TDK Yayınları.
- DUVARCI, Ayşe (1993). *Türkiye’de Falcılık Geleneği ile Bu Konuda İki Eser: Risâle-i Falnâme lî Ca’fer-i Sâdık ve Tefe’ülnâme*, Ankara: Esra Matbaası.
- ERGİN, Muharrem (1964). *Dede Korkut Kitabı (Metin-Sözlük)*, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- ERSOYLU, Halil (1997). “Fal, Falname ve Bir Çiçek Falı: “Der Aksâm-ı Ezhâr”. *Türkiyat Mecmuası*, 20, ss. 195-254.
- GÜLHAN, Abdülkerim (2015). “Türk Kültüründe Fal ve İsimlerle İlgili Bir Manzum Falname Örneği”, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 15, ss.195-222.
- HANÇERLİOĞLU, Orhan (1977). *Felsefe Ansiklopedisi*, İstanbul: Remzi Yayınevi.
- Kaşgarlı Mahmut (1941). *Divânü Lugati’t-Türk I (Hz: Besim Atalay)*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ÖGEL, Bahaeddin (1985). *Türk Kültür Tarihine Giriş II*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- REDHOUSE, James W. (1890). *A Turkish and English Lexicon*, Constantinople.
- SCHWARTZ, Martin (1985). “The Old Eastern Iranian World View According to the Avesta”, *The Cambridge History of İnan*, Vol. 2, s. 640-664.
- SÜMBÜLLÜ, Y. Ziya (2010). “Fal ve Falcılık Kavramı Ekseninde Türk Kültür Tarihinde Fal ve Kehanet”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 17, ss. 55-72.
- ŞENODEYİCİ, Özer; KOŞİK, H. Sercan (2017). *Osmanlı’nın Gizemli İlimleri I*, İstanbul: Kesit Yayınları.
- Türk Dil Kurumu (1995). *Tarama Sözlüğü I*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- UZUN, Mustafa (1995). “Fal-nâme”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. XII, ss. 141-145.
- Yusuf Has Hacip (1947). *Kutadgu Bilig I-Metin (Hz: R. Rahmeti Arat)*, Ankara: TDK Yayınları.

METİN

fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün

[1a]

'Ukāb

At ne kim dir ise anı kılğıl

Ne buyurursa kulağına koyğıl

Hümā

Felegüñ hālını eyā mihter

Şorar iseñ diyüvire ester

Ḳerkes

Fāluñuñ rāzını kişi bilmesün

Meger işüñ diyüvire sañasun

[1b]

Bāz

Eger ister iseñ bu derde devā
Saña bir çāre idivire deve

Şāhin

Çākumuñ çokdurur begüm hüneri
Çabül itdi vire saña selāmı

Çakır

Ƙulağuzuñ saña yabānda Ƙulān
Yol bulur her kişi yabānda Ƙalan

[2a]

Atmaca

Geyiğe var su'āl eyle iy yār
Saña eydivire nedür ahvāl

Riş

Eyleme kimseye kûsi vü yecî
Saña eydivire fāluñı keçi

Deve Kuşu

Fāluñı ol kişiye şor şufūna⁵

Eydivirse şa'r beni

ع/او/عنه

[2b]

Ördek

Şirdür cümle cānavar hānı

Şıyunur aña virenüñ cānı

Kâz

Şorar iseñ saña diye qaplān

Ne ki dirse sen aña var qatlan

⁵ Sufūn: Tek ayağı üzerinde dik durup diğēr ayağı yere basar şekilde dinlenen yaratık (Redhouse, 1890: 1179).

Küleng

Çarakulağa eyle ħâlûni 'arz
Ol saña diyüvire vâcib u farz

[3a]

Çarga

Çurda var Şor ħâlûni iy emir
N'olacađın saña diye bir bir

Ꞑumrı

Œırtlandur senüñ ħalüñi bilen
Dilegüñi aña di vü diñlen

Kelâg-1 siyâh

Ayuya Œor fâluñı sen iy yâr
Ol kime kim buyursa sen aña var

[3b]

Dürrâc

Dilküden Œorgıl sen esrârı
Zıra oldur bularda ‘ayyârı

Keklik

Ṭavşana şor ki fâluñı bilesin
Başuña geleceğini göresin

Devlingeç

Çağala var dağı su'âl eyle
Ne ki dirse saña helâl eyle

[4a]

Şakşagān

Kişi kim fāl ura semmūra vara
Kayğudan kırtula sürūra vara

Semāne

Qākuma var ki ol bilür rāzı
Hūblaruñ çün eyü gelür nāzı

Şıgırcık

Fāluñı eydivir çün sincāb
Zira oldur senüñle hem-dem-i h̃āb

[4b]

Bülbül

‘Arz eyle hâlûñi sañsâra

Olmağıl hânumândan âvâre

Hühüd

Kediden şor râz u esrârı

Zirâ oldur dün ü gün ‘ayyârı

Ṭorum

Şıçana şormak isteseñ rāzı

Eylemişdür bu yolda cān-bāzı

[5a]

Çekāvek

Rāsūyı kıoma rāzıñı o bilür

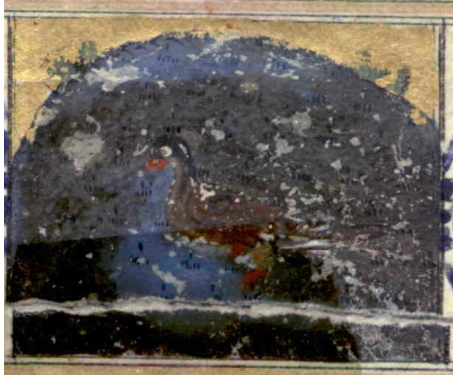
Ne ki yavu kılursan o bilür

Perestü (Kırlagüç)

Maymūna var ki yüzi meymündur

ZİRÄ FÄLUÑ SENÜÑ HÜMÄYUNDUR

Güncişk

Ejdehâdan şorar iseñ ħâli
Ħâlûñ eyide senûñ o fi'l-ħâli

[5b]

Fil

Saña yol gösterici ' Âdemdür
Zira enbiyâ da aşı-ı ' âlemdür

Parş

Şiyete var hālũni bulayırısın
Saña n'ola bileyirsın

Peleng

Hābil'e var ki fāl qābildür
Zira Qābil ziyāde qābildür

[6a]

Seg (İt)

Fāluñı 'arz eyle İdris'e
Dürişür dün ü gün ol derse

Hūḳ (Doñuz)

Fāluñı eydivire saña Nūḥ
Andan olur saña iy dost fütūḥ

Üştür (Deve)

Lūṭ ne dirse sen anı ıttıḡıl
Lūṭiler işlerini unuttıḡıl

[6b]

Ġāv (Şıgır)

Fāluñı şor kıma İlyās'ı

Ana varsañ gider göñül pāsı

Güsfind (Koyun)

Dānyāl'a su'āl kıl fālı

Zıra oldur zamāne remmālı

Qulān

Her kışinüñ ki fālını bile Hūd

Ṭālī'i olısar anuñ mes'ūd

[7a]

Geyik

Yūnus'a mūnis olmayan bilmez

Yavu kılduğını henüz bulmaz

Keçi

Fāluñı eydivire saña 'Üzeyr

Ki anuñ yanına iderseñ seyr

Semmūr

Var su'āl eyle şabrı Eyyūb'a

Sireti gökçek şüreti hūba

[7b]

Ķāķum

Rāzuñı eydivire İbrāhım

Fāluñı eyleye saña ta‘lım

Sincāb

Fālına her kim ister ise delİL

Ana delİL yiter İsmā‘İL

Sańsār

Ger göresin yüzini İřhāķ’uñ

Bulasın sen rızasını Ħakk’uñ

[8a]

Kedi

Ger varasın katına Ya'küb'ün
Hâşıl ola muhibb u maḥbūbuñ

Şıçan

Ger göresin Yūsuf-ı şıddık
İde saña n'olacağıñ taḥkik

Gergedān

Çün işitdün naşihat-ı Cercis
Katuña gelmeye senün iblis

[8b]

Feres

Fāluñı Mūsa'dan işit iy kelim
Zira oldur bu fāl içinde 'alim

Zürrāfa

Var Şu 'ayb' uñ katına iy 'ākil
Ol saña ne dir ise anı kıl

Ester

Çün dutasın naşihat-ı Hārūn
'İzz ü devlet saña ola maqrūn

[9a]

Ħimār

Fāluñı 'arz eyle Dāvūd'a

İrgüre seni tiz maqşūda

Ķurt

Fāluñı şorasın Süleymān'a

Ol seni diyüvire sulţāna

Sırtlan

Zekeriyyā'ya var su'ālūñ şor

Ne cevāb eyidür ise anı gör

[9b]

Hırs

Çünkü Yahyâ saña nazar eyler

Saña n'olacağıñ 'ayân eyler

Dilki

'İsî peygamber durur kulağüz

Andan ayruķ saña kimi bularuz

Çakāl

Hızır'a var kim çün oldurur hâzır

Dükeli yirde hâzır u nâzır

[10a]

Ṭavşân

Saňa ne dirse işit ol Şâlih
Zira kim halka oldurur nâşih

Âhû

Mustafâ'dan şorar iseñ fâlî
Dükelinden pek biliyor hâlî

Gāv-ı Kûhî

Fâl hâlin bilici Lokmândur
Hikmet ana hemişe fermândur

[10b]

Şir

Şor fāluñı sen Ebū-Bekr'e
Düşme zinhār hile vü mekre

Bebr

Ŧut etegin koma sen 'Ömer'üñ
Zira üstâdı oldurur hūnerüñ

Karakulak

Ne ki gelür saña iy yār ziyān
Saña eydivire anı 'Osmān

[11a]

Gerzen (Gelincik)

Fâluñı eydivire saña 'Alî

Aña hoşnuddur nebî vü velî

Maymûn

Ger dilerseñ olasın şâğ u esen

Fâluñı şor eydivire Hâsan

Ejderhâ

Çün Hüseyn'den su'âl kıl fâlî

Dükelinden ...⁶

⁶ Sayfa sonu yırtık.